

ПОСТФАЛЬКЛОР І ЯГО ўПЛЫў НА СВЕТАПОГЛЯД

Спецыялісты ў галіне камунікацыі некалькі дзесяцігоддзяў таму падлічылі, што прыкладна да 80% жыццёваважнай светапогляднай інфармацыі дзіця атрымлівае да пачатку школьных заняткаў. Інфармацыя ў гэты перыяд перадаецца выключна *вусным* шляхам, асацыятыўна і эмацыйна афарбавана, і ў пэўнай ступені з'яўляецца архетыпічнай. Механізмы набыцця першаснага «глыбокакарэннага» светапогляду амаль ідэнтычны і ў традыцыйным, і ў індустрыяльным асяродках, паколькі аперуюць такімі паняццямі, як «маці», «бацька», «сябар», «свае», «чужынцы», «радасць», «боль», «неба», «хата», «я», «іншы чалавек», «разам», «паасобку» і г.д.

Натуральна, што ў традыцыйным грамадстве асноўныя сродкі фарміравання светапогляду – галоўным чынам гульня, праца, абрад, матчына мова, песня, казка і г.д. Як сцвярджаюць аналітыкі: «На Беларусі да з'яўлення пісьменнасці першасныя элементы асветы базіраваліся на канонах і ведах народнай педагогікі. Яны былі арганічнай часткай усяго жыцця грамадства, найбольш праяўляліся ў працоўным навучанні», – з чаго зразумела, што традыцыйная культура як светапоглядна-выхаваўчы комплекс паспяхова і этнаэкалагічна перадавалася вусным шляхам «з пакалення ў пакаленне» [4, с.204]. Таму роля глыбокакарэнных традыцыйных ведаў кожнай этнічнай супольнасці (і эмацыйна-мастацкага, і рацыянальна-дасведчага плана), якія багата прадстаўлены ў фальклорных жанрах народа – сапраўды выключная.

Аўтэнтчны (існуючы ў натуральным вясковым асяроддзі) фальклор беларусаў найбольш «завязаны» на этнаэкалагічных тэмах (роднай зямлі, працэсу вегетацыі аграрных культур, супольнага грамадскага побыту) і сімвалічна адлюстраваных ў іх касмалагічных уяўленнях. Натуральна – яго роля ў выхаванні (і сёння таксама) – адмысловая. У далучэнні дзіцяці да культурнай спадчыны фальклор – мастацтва вуснай традыцыі – адыгрывае асаблівую ролю. Напрацягу тысячагоддзяў ён паўстае як духоўна-маральнае і эмацыйнае поле, на якім гадаваліся дзіцячыя душы шматлікіх пакаленняў беларусаў і іх этнасаў-продкаў. Сувязь міфалогіі і найважнейшых формаў фальклору выяўлялася як у мастацка-сюжэтных лініях моўных жанраў, так і ў полімастацкім сінкрэтызме старэйшых за гаворкі абрадаў. Яна фарміравала вобразны шэраг шмат якіх чароўных казак, балад, абрадавых песень, гульняў і танцаў, змест якіх пабудаваны на традыцыйнай аксіялогіі – гуманістычных і этнаэкалагічных каштоўнасцях. Будаўнічым матэрыялам гэтых вобразаў была перадусім родная мова этнасу – гутарковая народная мова, што карэннем сваім звязаная з глыбокай даўнінаю.

Класічныя мастацтва і літаратура гарадской еўрапейскай цывілізацыі запазычваюць вобразы і моўныя формы ў глыбінях фальклору, транслюючы іх у сучасную эпоху. Такім чынам, у культуры нацыі звычайна здзяйсняецца працэс сінтэзу дыяхрону і сінхрону. Без іх няма культурнай спадчыны як цэльнага сацыякультурнага феномену. Але ж самі сабою міф, мова, фальклор – яшчэ не гістарычная свядомасць, а толькі базавы этап развіцця свядомасці. І ў антагензге, і ў сінхроне яны – свядомасць трансгістарычная, – а яна ўласціва народам на пэўных этапах гістарычнага развіцця, і далёка не заўсёды на першасных і прымітыўных. Архетыпічнасць карэннага светапогляду таксама трансгістарычна і ўніверсальна, як і базавыя каштоўнасці месцамі яшчэ нядрэнна захаванага (так складаліся пакуль абставіны)¹ беларускага фальклору. Напэўна, таму вобразны і архетыпічны свет фальклору блізкі і зразумелы дзіцячаму светапогляду, прывабны і цікавы дзіцяці, пакуль маладога чалавека ад іх не пачынаюць адвабліваць спакусы дарослага жыцця, якіх так шмат у сучасным індустрыяльным грамадстве.

Глобалізацыя і «выбух камунікацыі» мяжы ХХ-ХХІ стагоддзяў, дзякуючы якім любая інфармацыя становіцца дасціпнай для абмеркавання за лічання гадзіны «ад Бостана да Будапешта» значна ўскладнілі працэсы выхавання асобы. Часам у «базавыя» архетыпы культуры, якія «ўпітвае» сучасная ўрбанізаваная моладзь, трапляюць генетычны не ўласцівыя іх продкам архетыпы і каштоўнасці². Але адпаведна адной з найвядомых у культуралогіі канцэпцый развіцця грамадства – канцэпцыі Тойнбі, – кожны «выклік» нараджае «адказ». Таму мы сёння назіраем у культуры і мастацтве панараму з'яў з этнакаранямі, якія маюць прыстаўкі і канчаткі нью-, пост-, этна- і -фьюжн. А густа «замешаны» на сімбіёзе сацыяльных рухаў, акадэмічных даследаванняў і культурных інавацый фальклорны рух другой паловы ХХ стагоддзя ва Усходняй Еўропе нарадзіў цікавы і неадназначны феномен – **п о с т ф а л ь к л о р**, большую частку якога складаюць традыцыйна зарыентаваныя на этнічную спадчыну з'явы³.

Згодна з традыцыйнай сацыялагічных і культуралагічных даследаванняў навукоўцаў Прыбалтыкі [6, с.1] я аднашу да постфальклору дзейнасць сучасных этнічна арыентаваных мастацкіх маладзёжных

¹ Вясковы лад жыцця – гарантыя захавання аўтэнтчнага фальклору – на мяжы ХХ-ХХІ стагоддзя імкліва дэфармуецца, і прагназаваць яго далейшы лёс сёння складана, але трэба (*каментар Э.Дарашэвіча*).

² Трэба памятаць, што гэтыя працэсы нельга пусіць «на самацёк», бо часам «новыя каштоўнасці» з'яўляюцца не адвольна, а мэтанакіравана – ў геапалітычных, не звязаных з інтарэсамі народа мэтамі, а, хутчэй, пярэчаць яго інтарэсам (*каментар Э.Дарашэвіча*).

³ Постфальклор – шырокае паняцце, якое ахоплівае гарадскі фальклор, карпаратыўны (фальклор медыкаў, археалагаў, студэнтаў), інтэрнэт-фальклор. У артыкуле перавага аддадзена этнічна арыентаванаму постфальклору – сучаснай творчасці аматараў каранёвай нацыянальнай культуры (*каментар Э.Дарашэвіча*).

аб'яднанняў, якія практыкуюць вусныя формы перадачы фальклорных адзінак, кантактуюць з носьбітамі традыцыі, бяруць удзел у абрадавых практыках, захоўваюць каранёвы этнаграфічны стыль выканання, узбагачаюць фальклорныя стандарты ўласным творчым унёскам [1, с. 13 – 14]. Месца іх існавання (урбаністычныя асяродкі ці вёска), на мой погляд, сёння, – калі Еўропа (даўно) і Расія (зараз) вёску амаль «страцілі», а Беларусь рэчаіснасць няспынна «ўкручвае» ў «варонку» аналагічных працэсаў, – доўга абмяркоўваць не мае сэнсу: за дыскусіямі не паспеем іх апісаць. Але постфальклор – з'ява, вядома, пераважна ўрбаністычная, гарадская.

Прыклады, якія мы можам назіраць сёння ў нашых гарадскіх фальклорных аб'яднаннях, сведчаць аб вышэйсказаным вельмі красамоўна. Мне давялося пабачыць выступленні постфальклорных калектываў у рамках мінскай прэзентацыі Рэспубліканскага фестывалю фальклорнага мастацтва «Берагіня», дзе яны стаялі на адной сцэне з вясковымі дзіцячымі гуртамі, на якіх дэфініцыя «постфальклор», вядома, амаль не распаўсюджваецца. Вясковыя ўдзельнікі праекта – гэта «дзіцячыя фальклорна-этнаграфічныя ансамблі»: жыхары прыроднага вясковага ландшафту, якія шчыльна кантактуюць са старэйшымі носьбітамі фальклорнай аўтэнтыкі. Іх з'яўленне сёння – гэта пераканаўчае сведчанне аб магчымасці арганічнай сувязі малодшага і сталага пакаленняў носьбітаў традыцыйнай культуры Беларусі, іх мастацкага і маральнага кантакту, самой перспектывы захавання нематэрыяльнай культурнай спадчыны нашай краіны. Асабліва мяне ўразілі калектывы «Берагіня», «Верабейкі», «Калыханка» і «Куманёк». Прычым два апошнія, акрамя фестывальнай сцэны, мне пашчасціла пабачыць у іх Доме фальклору ў вёсцы Міханавічы пад Мінскам.

Міханавічы – вельмі своеасаблівая вёска. Змешчаная «ў арбіце» сталіцы, яна не захавала каранёвых фальклорных жанраў і кіраўнік мясцовых гуртоў Ларыса Рыжкова пры навучанні выкарыстоўвае аўдыёзапісы фальклорных спевакоў, зробленыя навукоўцамі, і перыядычна ладзіць сустрэчы сваіх выхаванцаў з аўтэнтычным калектывам вёскі Ананчыцы, што на Салігоршчыне [3, с.32]. Уражанні аб лістападаўскім наведванні Міханавіцкага Дома фальклору ў мяне «трымцяць» дагэтуль. Усе «фальклорныя» дзеці былі ў строях, яны спявалі, гулялі ў «Сіта», «Грушку», уважліва пазіралі на дарослых, якія неўзабаве наладзілі танцы пад дуду. Дзеці далучыліся (без асаблівага запрашэння). Я пабачыў, як насамрэч ажыццяўляецца сувязь пакаленняў: самых маленькіх прыводзілі бацькі, якія ў 1980-я таксама былі ўдзельнікамі ўзорнага калектыва «Калыханка». Гэта – для Беларусі прынцыпова новы феномен: выхаваная прафесійным педагогам «у фальклорных традыцыях» ва ўмовах сацыякультурнай установы моладзь арганічна і паслядоўна далучае да традыцыі ўжо сваіх уласных дзяцей.

Трэба падкрэсліць значэнне асобы Рыжковай, як дасведчанага, вопытнага педагога, якая атрымала якасную адукацыю ў піцерскім універсітэце культуры, мае ўласныя тэарэтычныя напрацоўкі. Яна спалучае тэорыю і практыку фалькларыстыкі, сама «жыве» жыццём сваіх выхаванцаў у «адваяваным у абдызённасці» «фальклорным» часе, які перыядычна выводзіць іх да эмацыйна насычанай камунікацыі, разняволенасці, творчых адкрыццяў, самаўдасканалення. Яе калектывы – неаднаразовыя госці «Берагіні», падобных ёй фальклорных праектаў замежжа, лаўрэаты фальклорных фэстаў «Пінск-94», «Беларусь – мая песня», удзельнікі змены этнакультурнага выхавання ў НДАЛ «Зубраня», фестывалю «Славянскі базар», фестывалю архаічных спеваў «Найстарэйшыя песні Еўропы» у Любліне, «Музыка ўтрацона» ў Кракаве (Польшча), фальклорных фэстаў у Роўна і Харкаве (Украіна), удзельнікі першага складу рок-гурта «Уг'я» (іх галасы гучаць на першым CD калектыва), удзельнікі канцэртаў тэатральнага гурта «Лицедеи», Вячаслава Бутусава (рок-гурт «Наутилус помпилиус») і Зміцера Рэвякіна (рок-гурт «Калинов мост»). У рэпертуары ансамбля абрадавыя і працоўныя, пазаабрадавыя песні, танцы і гульні Беларусі. У дыскаграфіі калектыва толькі адзін, але вельмі добры дыск: Калыханка. – CD, 2004.

Уключананьня ў «арбіту» мінскага мегаполісу Міханавічы са сваім Домам фальклору Ларысы Рыжковай – сёння адзін з найяскравых, на маю думку, прыкладаў постфальклору на Беларусі. Але не адзіны. Падобную дзейнасць праводзяць: у Цэнтры культуры г.п. Любань – Сяргей Выскварка, у мінскай маладзёжнай суполцы «Ліцьвіны» – Уладзь Бярбераў, у Нацыянальным цэнтры мастацкай творчасці (г. Мінск) – Таццяна Пладунова і шэраг іншых таленавітых і апантаных педагогаў-лідэраў. Магчыма, у адрозненне ад постфальклорных суполак Прыбалтыкі, нашыя – менш спантанныя і больш «інтэграваныя» ў афіцыйныя сацыяльныя інстытуцыі. Аднак, калі прааналізаваць сістэму грантаў і сацыяльных праектаў, на якую абапіраюцца ў сваёй дзейнасці літоўцы і латышы, невядома – хто больш незалежны ад «правілаў гульні», якія прапаноўвае аматарам фальклору сучасная глабалізаваная рэчаіснасць.

Як педагог з 60-гадовым стажам я б хацеў з усёй адказнасцю адзначыць, што такіх выхаваных, этычных, арганічных маладых людзей, які дыпламанты фестывалю «Берагіня» (з Акцябршчыны, Мётчы, Любані, Міханавіч, Асіповічаў, Мінску), якія прыходзяць навуцацца на спецыялізацыю «Этнафоназнаўства» (кірунку «Фальклор» спецыяльнасці «Народная творчасць» БДУКМ) зараз цяжка пабачыць. Выхаваўча-адукацыйны праект «Берагіня» стаўся сапраўды сродкам камунікацыі, абмену вопытам паміж навукоўцамі і педагогамі, якія распрацоўваюць і «фальклорна-этнаграфічны» і «постфальклорны» кірункі этнакультурнага выхавання. Выхаваная «ў фармаце» «Берагіні» моладзь вядзе сябе заўсёды вельмі прыстойна, добра вучыцца, паспяхова рэалізоўвае сябе творча. Відавочна, ім ад дзяцінства (рознымі сродкамі і ў рознай ступені) былі прывітыя фрагменты «глыбокакарэннага» светапогляду, уласцівага носьбітам традыцыі. А складовыя выхаваўчага праекта, які накіраваў іх «прафесійна» і шмат у чым светапоглядна – Рэспубліканскага фестывалю фальклорнага мастацтва «Берагіня» (умовы рэалізацыі

і падрыхтоўкі да яго) – былі створаны штучна, але прадумана і сістэмна. Таму сёння я магу павіншаваць стваральнікаў канцэпцыі праекта, неабыхавых да лёсу нашай краіны і яе народа – навукоўцаў-фалькларыстаў Міколу Козенку, Тамару Варфаламееву і іх калег – з тым, што засеянае імі некалі «насенне» сёння дало плённыя «парасткі» і «на абшарах вясковай глебы» і «на асфальце».

Вялікі патэнцыял духоўнага росту, неабыхавасць да традыцыйных каштоўнасцей з боку «асфальтавай» постфальклорнай моладзі мне давалося пабачыць на міжнародна вядомай Страле ў Веткаўскім раёне (мал. 3). Арганізаваная «ў складчыну» студэнцкай мінскай моладдзю фальклорная вандроўка за 350 кіламетраў на Поўдзень – гэта ўжо сам па сабе *учынак*. Але гэта быў не «студэнцкі пікнік». Калі 13 мая 2010 года мінскія дзяўчаты апранулі фальклорныя строі і сталі ў адзін карагод з генетычна таленавітымі спявачкамі Неглюбкі і Стаўбуна і «далі стрэльны гук»⁴, маскоўскія аматаркі стараверскай традыцыі, якія пад’яджаюць штогод на Стралу «ў пошуках каранёў» значна пасакайнелі ў сваіх памкненнях «возродить старинный обряд». Мне ізноў уразіла прыстойнасць і этычнасць мінскай моладзі і маіх студэнтаў у адносінах да культуры продкаў. Сапраўды: калі культура мае патэнцыял «ўцягваць у сваю арбіту» новыя пакаленні, а моладзь да гэтага (няхай і не масава) імкнецца – «яшчэ не ўсё згублена», трэба толькі ахоўваць і не замінаць – і лінія духоўнасці і традыцыі будзе падоўжана.

Як мне тлумачылі, сёння ў фестывальных і адукацыйных праектах этнакультурнага выхавання працэс навучання збольшага пачынаецца з побытавага танца і гульні як найдэмакратычных фальклорных жанраў. Значэнне этнічна афарбаваных рухаў, традыцыйнай харэаграфіі, актуалізаванае Міколам Козенкам і яго калегамі нельга недаацэньваць. Яшчэ адзін з заснавальнікаў эмпірызму ў філасофіі Джон Лок, на якога спасылалася большасць агульнавядомых філосафаў-асветнікаў ва ўласных «Думках аб выхаванні» казаў: «Здаровы дух у здравым целе – гэта вельмі кароткая, але ёмістая формула шчасця на гэтым свеце» [5, с.251]. Мы ўпэўнены, што ў фальклорных аб’яднаннях, якія існуюць і на вёсцы, і «на асфальце» дзеці маюць і першае, і другое. Бо ў працэсе дзейнасці такіх гуртоў актуалізуюцца традыцыйныя нормы паводзін, згодна якім, напрыклад, палова часу на беларускім вяселлі адводзілася на «актыўныя, безупынным танцы» [2, с. 33]. Не дзіва, што ў працэсе знаёмства са скарбамі народнага мастацтва асобы, «уцягнутыя ў арбіту» этнакультурнага выхавання шмат рухаюцца – гуляюць і танчаць, але адначасова выходзяць са сваёй пачуцці, этыку ўзаемадачынненняў, густ.

Я магу канстатаваць, што постфальклорны шлях для беларускай светапогляднай парадыгмы – шлях выхавання ў перспектыве вельмі прыстойных, развітых, патрыятычна арыентаваных маладых людзей. Асабліва гэта актуальна для сучаснага горада, які імкліва губляе сувязь з этнічнымі каранямі сваіх жыхароў. Французскія асветнікі казалі: «L’homme est toute l’éducation» (чалавек – гэта цалкам выхаванне-адукацыя). Насамрэч, я заўважыў – тыя, хто выхаваны ў фальклорных аб’яднаннях – розняцца (відавочна ў *лепшы* бок) ад тых, хто выходзяць без традыцый, толькі «асфальтавай» вуліцай, школьнай «казёншчынай» і інтэрнэтам. На жаль, колькасць апошніх будзе павялічвацца. Таму задача фарміравання светапогляду сродкамі постфальклору – адна з найбольш актуальных для тэарэтыкаў культуры і адукацыі, філосафаў, педагогаў і выхавацеляў у XXI стагоддзі.

Спіс літаратуры:

1. Дарашэвіч, Энгельс. Постфальклор: да пытання вывучэння генезісу і футуралагічных інтэнцый / Энгельс Дарашэвіч // Аўтэнтычны фальклор: праблемы вывучэння, захавання, пераймання: зборнік навуковых прац удзельнікаў IV Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 29–30 красавіка 2010 г.) / БДУКМ ; рэдкал.: Мажэйка М.А. (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БДУКМ, 2010. – С. 12 – 15.
2. Козенка, М. Традыцыйнае вяселле Мядоцкага краю / М. Козенка, А.Абрамовіч. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2005. – 304 с.
3. Рыжкова, Ларыса. Вопыт супрацоўніцтва ўзорнага ансамбля «Калыханка» з фальклорна-этнаграфічным калектывам вёскі Ананчыцы / Ларыса Рыжкова // Аўтэнтычны фальклор: праблемы вывучэння, захавання, пераймання : зборнік навуковых прац удзельнікаў III Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 29 – 30 красавіка 2009 г.) / БДУКМ ; рэдкал.: Мажэйка М.А. (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУКМ, 2009. – С. 32 – 34.
4. Энциклопедия истории Беларуси. – Т. 1: А – Беліца. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя. – 494 с.
5. Libera, Zdzisław. Oświecenie / Zdzisław Libera. – Warszawa: Wydawnictwa szkolne i pedagogiczne, 1974. – 550 s.
6. Menuo Juodaragis: XIII nepriklausomas post-folk alternative muzikos ir šiuolaikinės baltų kultūros festivalis. – Vilnius: MJR, 2010. – 9 p.

⁴ Над песнямі Стралы вв. Неглюбка і Стаўбун з Веткаўскага раёна Гомельскай вобласці ў 2010 г. са студэнтамі ў Мінску працавалі мае калегі – выкладчыкі кафедры этналогіі і фальклору БДУКМ – Таццяна Пладунова, Наталля Петухова і Ларыса Рыжкова (*каментар Э.Дарашэвіча*).